"אלף-בית" -
מבוא לקורס לקריאה איטית

ושוב אנו שבים למסלול המוכר מ"בראשית", ובפינו הומה תפילה: שלא תהא התורה כאיגרת ישנה ושחוקה, אלא כאיגרת חדשה שאנו קוראים בפעם הראשונה.

ביטוי נאה לציפייה להתחדשות, מצאתי בתפילתו של ר' נחמן מברסלב:
...ותרחם עלי, שלא אפול לידי זקנה לעולם. שלא תהא עבודתך זקנה וישנה אצלי לעולם. רק אזכה לחדש עצמי בכל יום ובכל עת ובכל שעה. לחדש כנשר נעורי, להתחיל בכל פעם מחדש!

ההתחדשות, מקומה בראש וראשונה בסְפֵירה הנפשית של עובד ה' וההוגה בתורתו, גם בלא שיתאמץ לחדש חידושי תורה. אך המבקש ללמוד תורה בלב פתוח ובצימאון להתחדשות, זוכה ממילא לגלות בה רבדים חדשים, שלא עמד עליהם קודם לכן, ולקיים בעצמו: "גַּל עֵינַי וְאַבִּיטָה נִפְלָאוֹת מִתּוֹרָתֶךָ" (תהילים קי"ט, י"ח).

אלא שתנאי יסודי ניצב לפני המבקש להתחדש ולחדש:
שומה עליו לזנוח את הרגלי הקריאה המודרנית החפוזה - היפה אולי לעיתון המושלך לפח - ובמקום לעבור "קורס לקריאה מהירה", עליו לעבור "קורס לקריאה איטית", ולהקדיש תשומת לב לכל פסוק ומילה, לכל אות ולכל תג. או אז יגלה אורות נסתרים הזרועים בשיטין ואף בין השיטין.

בראשית מה?

להמחשת הדברים, הבה נתבונן בפסוק הראשון שבתורה, ונתמקד במילה הראשונה ובאות הראשונה שבה פותחת התורה:
בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ.

המילה "בראשית" מעוררת מיד סימן שאלה: בראשית מה? שהרי לפנינו מילה הבאה כנסמך ללא סומך.
בשאלה זו נתקשה כבר רש"י בפירושו לתורה, וכך שאל:
היה לו לכתוב 'בראשונה ברא', שאין לך 'ראשית' במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו, כמו "בראשית ממלכות יהויקים" (ירמיה כ"ו, א'), *"ראשית ממלכתו"* (בראשית י', י').

אמנם בהמשך דבריו מביא רש"י דוגמאות יוצאות דופן, שבהן יבוא גם נסמך ללא סומך, ובכללן אף המילה ראשית - כגון "מַגִּיד מֵרֵאשִׁית אַחֲרִית" (ישעיהו מ"ו, י'). אך עצם העובדה שהתורה בוחרת לפתוח בלשון כה נדירה, אומרת דרשני.

לפיכך מפרש רש"י את משפט הפתיחה של התורה בדרך שונה:
ואם באת לפרשו כפשוטו, כך פרשהו: 'בראשית בריאת שמים

וארץ, והארץ היתה תוהו ובהו וחושך... ויאמר אלוהים יהי אור...
*ו"בראשית ברא" - כמו בראשית **ברוא**.*

לפי פירוש זה נמצא ששלושת הפסוקים הראשונים שבתורה אינם אלא משפט אחד ארוך ומורכב, שעיקרו נעוץ בפסוק השלישי "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר, וַיְהִי אוֹר", ושני הפסוקים הקודמים אינם אלא מתארים את המצב והזמן שקדמו לבריאת האור.
יש להודות כי פירוש זה מסורבל מבחינה לשונית... והנשמה כמעט פורחת עד שמגיעים ל"וַיְהִי אוֹר".

ברם הקושי הגדול בפירושו של רש"י אינו מתמצה רק בהיבט הסגנוני, אלא בשאלה מהותית חמורה הרבה יותר: לפי פירוש זה, נמצא שהביטוי - "וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ", מתאר מצב הקודם לבריאה, ובתורה עצמה אין אפוא כל זכר לעצם בריאת העולם "**יש-מאין**".

אל תהי שאלה זו קלה בעיניכם, שהרי בריאת העולם "יש-מאין" הינה מעיקרי אמונת ישראל, והיא עומדת בניגוד גמור לפילוסופיה היוונית, אשר גרסה כי החומר הוא קדמון, וטענה כאותו פילוסוף שאמר לרבן גמליאל:
צייר גדול היה אלוהיכם, אלא שמצא סממנים מוכנים.

"בראשית ברא אלוהים"... את 'החומר ההיולי'

לעומת פירושו של רש"י, כמה בהיר הוא פירוש הרמב"ן, הרואה בשלושת הפסוקים הראשונים שלושה משפטים נפרדים, המתארים שלב אחר שלב את מהלך הבריאה.
הפסוק הראשון אכן מלמד על בריאת העולם יש-מאין, ולפיכך נוקט הוא בלשון "**ברא**", כדברי הרמב"ן:
אין אצלנו בלשון הקודש בהוצאת היש מאין, אלא לשון 'ברא'.
ואחר כך לא 'ברא' דבר, אבל 'יצר' ו'עשה'.

ברם, ה"שמים" וה"ארץ" שנבראו יש-מאין, אינם השמים והארץ במתכונתם הנוכחית, אלא ביטוי לחומר הגולמי - '**החומר ההיולי**' - בלשון הרמב"ן - על פי 'תורת יוון'. ומציאות ראשונית זו כוללת את הוויית החומר = 'הארץ', ואת הוויית הרוח - 'השמים', אשר מהן נתעצבו עולמות החומר והרוח המוכרים לנו.

הווייה 'היולית' זו מוגדרת בשם "תֹהוּ וָבֹהוּ", ויפה פירש מילים אלו הרמב"ן:
"תוהו" - לשון תהייה, 'כתוהה על הראשונות', כי לא לבש עדיין צורה... והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקודש "בוהו".
והמילה מורכבת - כלומר: בו הוא [בתוך ה'חומר' גנוזה ה'צורה'].

ואם נרצה להעמיק בעקבות הרמב"ן, אפשר שניתן להוסיף ולומר ברוח דבריו, שהמילה 'בוהו' משמעותה, 'שבו' - היינו בהווייה הגולמית - מצוי 'הוא' -

ריבונו של עולם, אשר "לית אתר פנוי מיניה" (אין מקום פנוי ממנו), והוא המחיה את התוהו ויוצר אור מתוך השחור:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר - וַיְהִי אוֹר.

מכל מקום, נמצינו למדים לפירוש זה, שלפנינו שלושה שלבים במהלך הבריאה:
א. בריאת העולם יש-מאין.
ב. תיאור המצב ההיולי שלאחר הבריאה, המכונה בתורה 'תוהו ובוהו'.
ג. יצירת המציאות המוגדרת הראשונה - הלא היא - האור.

❖❖❖

אך עדיין, גם לפירושו של הרמב"ן, נותרו עדיין שלוש שאלות:
א. כבר צוינה השאלה: מדוע בחרה התורה לפתוח במילת הסמיכות "בראשית", בלי לציין בראשית מה? ולשאלה זו אין בפי הרמב"ן תשובה מפורשת.
ב. מדוע לא ניתן היה להשמיט את האות המשרתת "בית", ובמקום לפתוח ב"**ב**ראשית" לכתוב בפשטות: 'ראשית ברא אלוהים, כדרך שנאמר, דרך משל, "רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמָלֵק" (במדבר כ"ד, כ')?
ג. כבר בירושלמי (חגיגה פ"ג ה"א) נשאלה השאלה למה נברא העולם ב"בית", ולא ב"אלף"? ואם תתהו כיצד ניתן 'להדביק' סתם כך "אלף" לאות הראשונה בתורה, שימו נא ליבכם לעובדה שהאות "אלף" פותחת את השם "אלוהים". ומעתה יש לשאול: האם לא היה ראוי יותר לפתוח את התורה בשם ה', ולכתוב: 'אלוהים ברא בראשית...'?

קצת צניעות וענווה!

דומה שכל השאלות שלפנינו מצביעות על כיוון אחד, ומגמתן ללמד אותנו בפתח התורה את מידת הצניעות והענווה הנדרשת מן האדם בעומדו לפני מעשה הבריאה.
אין בכוחו של אדם לבוא בסוד ה' ולהשיג את מהותו כשלעצמו, כי "האלוהים לא יוגדר" והוא נעלה וגבוה ממושגי אנוש. יכולת ההשגה שלנו בעניינים האלוהיים נסמכת אפוא על מעשיו, לפי "שהקב"ה נסתר מצד עצמו ונגלה מצד פעולותיו" (הרשב"א), ועל כן הוא נקרא בפינו: "הבורא" יתברך שמו, שכן מתגלה הוא לנו במעשה הבריאה.
התורה פותחת ב"בראשית ברא" כדי להדגיש שרק מתוך התבוננות בבריאה נגלה את אלוהים ונתוודע אליו באהבה וביראה, כדברי הרמב"ם, ב'יד החזקה':

והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו? בשעה שיתבונן האדם במעשיו וברואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו, שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאווה תאווה גדולה לידע השם הגדול. (הלכות יסודי התורה ב', ב')

על כן פותחת התורה בכוונה תחילה ב"בית" ולא ב"אלף", כדי ללמדנו שיש לגלות את ה"אלף" - **אלוהים** - מתוך ה"בית" - **הבריאה**.

יתר על כן: גם את נקודת ה"ראשית", של הבריאה עצמה, לא נוכל להשיג עד תום. שהרי כדי להשיג דבר בשלמותו עלינו להתבונן בו מנקודת מבט 'ארכימדית' שמחוצה לו. ואילו אנו, כיצורים נבראים, איננו יכולים להעפיל אל מעבר לבריאה.

להמחשת הדבר הבה ניקח את מושג הזמן:
המילה 'ראשית' אכן מתייחסת לזמן הבריאה, אך מה קדם לזמן זה?
הן הזמן אינו ניתן למדידה אלא באמצעות שינוי מצב החומר ('שעון שמש', 'שעון חול', 'שעון מחוגים', שעון דיגיטלי', 'שעון ביולוגי'...), ובהיעדר חומר ותנועה - אין משמעות למושג 'זמן'?!

לנקודה זו מכוון הספורנו בפירושו למילה "בראשית":
בתחילת הזמן, והוא רגע ראשון בלתי מתחלק, שלא היה זמן קודם לו.

על כן אין התורה, המיועדת לבשר ודם - שאין בכוחו להעפיל אל מעבר למושגי הזמן - יכולה לפתוח ב**'ראשית'** הזמן, אלא ב"**בראשית**" - דהיינו, **בתוך** הרֵאשית, בשלב שבו כבר קיים מושג הזמן.

מעתה יובן, מדוע לדעת רש"י אין התורה פותחת בבריאת העולם "יש-מאין". ודאי שאין רש"י מפקפק בעיקר אמונה זה, אלא שלדעתו עומדת נקודת 'ראשית' זו מעל ליכולת השגתו של האדם. לפיכך מותירה התורה שלב קמאי זה, לגנזי נסתרות, עליהם נאמר: "ובמופלא ממך אל תחקור", ומתחילה את דבריה בראשית ההוויה המוכרת לנו.

בכך יובן - גם לפירוש הרמב"ן - מדוע פותחת התורה במילת הסמיכות "בראשית" בלא לסמכה לשום מילה הבאה אחריה.
התורה מבקשת לומר כביכול:
שאל בן אדם: בראשית מה? והשב לעצמך: איני יודע.
על כן אני קורא את המילה "בראשית", ולאחריה שלוש נקודות פליאה...
פְּלִיאָה דַּעַת מִמֶּנִּי, נִשְׂגְּבָה לֹא אוּכַל לָהּ. (תהילים קל"ט, ו')

מנקודת מוצא זו, עומד אני בענווה גדולה - נוכח 'ההוא טמיר ונעלם', וליבי מלא אהבה ויראה - למי שאמר והיה העולם.